

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ (НА ПРИКЛАДІ ОБ'ЄДНАНЬ БОРЗЯНСЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Проблематика громадських організацій в Україні у хронологічному діапазоні кінця XIX – 20-х рр. XX ст. в сучасному історіографічному просторі викликає помітний інтерес. Спектр їхньої діяльності простиралася у площинах науки, освіти, забезпечення охорони здоров'я, благодійності тощо. На місцевому сільському рівні у Чернігівській губернії громадські організації найбільш чисельно були представлені сільськими добровільними пожежними дружинами та товариствами, а також сільськогосподарськими товариствами (далі – СГТ). Останні ми виокремлюємо від кооперативних сільськогосподарських товариств, спираючись на зафіксовані мету та завдання «Статуту» кожного досліджуваного об'єднання. Відповідно до нього, громадськими СГТ ми вважаємо ті, мета яких полягала у «сприянні силами членів об'єднання розвитку й удосконаленню сільського господарства та сільської промисловості», а засобами її досягнення визначалися «обговорення актуальних тем на загальних зборах Товариства, проведення публічних читань, друк власного періодичного видання, організація сільськогосподарських досліджень, скликання місцевих сільськогосподарських та промислових (кустарних) виставок і т. і».

Окремі аспекти функціонування статутного сільського громадського простору на півночі Лівобережної України частково відображені у роботах українських визнаних фахівців В. І. Марочка [1, 42], В. М. Половця [2, 259–269] та інших. Вони визначають досліджувані нами СГТ «сільськогосподарськими громадами» і визнають їх однією з форм сільськогосподарської кооперації. Як правило, у роботах методолого-теоретичного спрямування та дослідженнях, зміст яких стосується всеукраїнського територіального простору, увага дослідників зосереджується лише на чисельно великих та успішних СГТ. Переконані, що такий підхід не

є достатньо об'єктивним. Виходячи із вищезазначених актуальності та стану історіографії, метою даної публікації є відтворення основних напрямів діяльності усіх СГТ, які діяли на визначеному адміністративно-територіальному рівні (у нашому випадку Борзнянський повіт Чернігівської губернії). Упевнені, що лише проведення сумарних наукових досліджень функціонування кожного зареєстрованого СГТ в Україні, надасть більшу можливість для розуміння історичної ситуації щодо розгортання сільського або, точніше, позаміського статутного громадського руху.

Поява перших СГТ у Борзнянському повіті зафіксована у 1900 р. Це були Борзнянське повітового типу, Івангородське, Кальчинівське, Плисківське та Шаповалівське волосного типу. Успішний досвід перших СГТ, спричинив у повіті позитивну тенденцію до виникнення нових громадських об'єднань, про що свідчить кількісний показник у 18 СГТ станом на початок 1915 р. – Ічнянське, Комарівське, Гужівське, Чижівське, Смолязьке, Євлашівське, Рожнівське, Олексіївське, Берестовецьке, Миксимівське, Прохорівське, Ядутинське та Бурімське.

На підставі опрацьованих наявних джерельних матеріалів, ми виділяємо наступні основні напрями у діяльності борзнянських СГТ. Перший – *організаційна діяльність*, яка полягала у систематичному проведенні чергових зборів та загальних річних зборів членів СГТ. Цей напрям був зафіксований у всіх досліджуваних СГТ.

Другий – *співпраця із повітовими земствами*. Векторів співпраці було декілька: перший – це клопотання з боку місцевих СГТ через земство про отримання грошових субсидій (не позик) з боку повітової, губернської чи державної влади, другий – це посильна участь у роботі земських органів влади, третій – участь повітових агрономів у засіданнях СГТ, четвертий – посередницька допомога земства у купівлі сільськогосподарських знарядь, худоби, птахів та насіння. Представники СГТ, як правило їхні голови, були членами економічних рад при повітових земських зборах. Виступали на засіданнях рад із доповідями, зміст яких стосувався вирішення нагальних

сільськогосподарських питань, наприклад у 1911 р. на засіданні Борзнянської економічної ради зафіксовані доповіді представника Олексіївського СГТ «Про отримання із земських плодкових розплідників посадкового матеріалу на пільгових умовах для нових хутірських садів», Берестовецького «Про субсидію Товариству на організацію показової ділянки», Шаповалівського «Про організацію зразкового прибуткового господарства на території дач с. Шаповалівки», Максимівського «Про організацію показового поля на пісчаних землях с. Максимівки» [3, 154–155]. Відомо, що представник від Рожнівського СГТ брав участь у роботі економічної ради Чернігівського губернського земства. За фінансової чи організаційної допомоги земства СГТ купували сільськогосподарські механізовані пристрої та реманент, використання яких покращувало обробіток землі та сприяло збільшенню показників врожайності окремих культур. Усі придбані машини та знаряддя заходились у організованих товариствами або земствами сільськогосподарських складах. Останні являли собою окреме приміщення; завідувач складу – член СГТ, зобов'язаний був складати списки селян, які брали в оренду відповідний сільськогосподарський інвентар. Як засвідчили джерельні матеріали, асортимент у подібних складах був типовим і нечисельним – кукулевідбірники, рядові сіялки, молотили, віялки-сортувальні тощо. Нами зафіксована діяльність подібних складів у сільських Рожнівському й Гужівському, містечкових Івангородському та Ічнянському СГТ. Відомо, що Комарівське та Євлашівське СГТ планували відкриття сільськогосподарського складу. За сприяння земств СГТ на місцях організовували заплідні пункти великої рогатої худоби (як правило, 1 бик; Івангородське, Євлашівське (?), Шаповалівське), коней (1 жеребець; Смолязьке), свиней (1 хряк; Комарівське, Смолязьке) та птиці. Повітові агрономи зобов'язані були брати участь у засіданнях місцевих СГТ. Їхня участь полягала у виголошенні доповідей, відповідях на питання та ознайомлення селян із новими методами господарювання, асортиментом нових видів посівного матеріалу, новими видами великої та малої рогатої

худоби, птиці тощо. У багатьох випадках активна позиція повітового агронома ставала безпосереднім стимулом щодо організації сільських громадських та фінансових об'єднань. У разі отримання СГТ субсидії від земства, дільничний агроном входив до складу членів Товариства.

Третій напрям – *ініціювання та реалізація «місцевих сільськогосподарських проєктів»*, у т. ч. проведення сільськогосподарських дослідів на власних показових ділянках. Наприклад, у 1908 р. Смолязьке СГТ робило спроби виготовлення місцевої черепиці, у 1909 р. Шаповалівське СГТ оголосило про наміри відкрити у селі «школу селянського господарства», Рожнівське СГТ клопотало перед повітовим земством про відкриття у селі фельдшерського пункту. Про створення та активне задіяння показових сільськогосподарських ділянок («показове поле») звітували Рожнівське та Гужівське СГТ.

Четвертий напрям – *підготовка, організація та проведення*, як правило одноденних, *сільських виставок* (сільськогосподарських, кустарно-промислових). Зафіксовано, у межах Борзнянського повіту в 1908 р. у с. Смоляж, у 1911 р. у с. Комарівка (за підтримки Чернігівського губернського та повітового земств) були проведені такі виставки.

П'ятий напрям – *культурно-просвітницький*, включає в себе відкриття на базі СГТ бібліотек-читалень. Організацію виписування газет та журналів просвітницько-сільськогосподарського змісту мали змогу собі дозволити стабільні у фінансовому платні СГТ. Серед 18 СГТ про функціонування бібліотеки маємо відомості лише по Смолязькому та Рожнівському. У звітній документації першого Товариства зустрічаються наступні назви: «Нужды деревни», «Хуторянин», «Хлебороб», «Селянин», у другому – народні календарі «Час». Відомо, що у 1912 р. Борзнянські повітові збори виділили кошти ще Гужівському СГТ на організацію його бібліотеки. Відзначимо, що СГТ час від часу проявляли свою громадську позицію стосовно тогочасних нагальних питань. Так, у 1909 р. Рожнівське СГТ, чи не єдине з усіх СГТ

Чернігівської губернії, асигнувало на будівництво пам'ятника Т. Г. Шевченку у Києві 30 крб. [4, 176].

Шостий напрям – *кредитування*; для забезпечення належної фінансової підтримки окремих проектів, СГТ брали позики у місцевих фінансових організаціях – у кредитних спілках. Реалізація такого напрямку нами зафіксована лише у Гужівському СГТ, коли воно користувалося послугами Гужівської кредитної спілки для отримання коштів на організацію власної показової ділянки.

Окремо маємо намір наголосити на факті, який, на нашу думку, лежить в основі успішної діяльності будь-якого об'єднання, тим більше громадського – це особистісний чинник (індивідуальна мотивація) участі у ньому. Переконані, що в умовах сільського соціально-економічного життя українського Лівобережжя, лише громадсько свідомі люди ставали ініціаторами та очільниками сільських організацій. Звітні матеріали сільських об'єднань Борзнянського повіту (не лише СГТ, а і пожежних товариств та дружин) частково забезпечують фактичним матеріалом обґрунтування вище висловленої тези. Маємо відомості про те, що ініціатором та першим головою Комарівського СГТ був Я. Ф. Федюрка (з 1907 р.), головами Євлашівського – І. Р. Лоханько (з 1909 р.), Смолязького – І. О. Легейда (з 1908 р.), Шаповалівського – двор. П. О. Головань-Мединський (у 1915 р.), Івангородського – Г. Р. Тимошок (з 1905 р.) та І. С. Н. (з 1907 р.), Бурімського – коз. К. М. Нестеренко (у 1915 р.), Гужівського – сел. К. П. Коломієць (з 1913 р.). Наявні джерельні матеріали дають нам можливість реконструювати найбільш повний склад Правління лише Ічнянського СГТ, на чолі якого перебували свящ. З. Л. Киселевич (з 1902 р.), сел. Ф. М. Майстренко (з 1907 р.), О. С. Паляничка (з 1908р.), двор. Б. Л. Жаховський (у 1915 р.) [5]. Достатньо харизматичною особистістю у сфері ініціювання та підтримки діяльності сільських об'єднань на території Борзнянського повіту був державний службовець, податковий інспектор повіту барон Федір Федорович Коскуль. Саме з його почину були відкриті

наступні об'єднання – Осередок Південно-західного німецького товариства у с. Білі Вежі, Клуб Борзнянського пожежного товариства, 5 сільських пожежних дружин: у с. Махнівка Івангородської волості, у с. Шаповалівка, у с. Високе з хут. Малкіна Гребля, у х. Головеньки з х. Клипиним, у с. Тростянка с х. Дубина Шаповалівської волості; він брав участь у найбільш резонансних подіях у житті повіту, які були організовані у т. ч. і СГТ, наприклад у 1911 р. очолив Розпорядчий комітет Смолязької сільськогосподарської виставки.

Загальний огляд основних напрямів діяльності борзнянських СГТ на початку ХХ ст., на перший погляд, засвідчує достатньо жвавий рух у напрямку покращення сільськогосподарських знань та культури населення на місцях – станом на 1913 р. у повіті зафіксована діяльність 18 СГТ, що є великою кількістю, порівняно з іншими повітами. Із них 8 СГТ волосного рівня (з 13 волостей) та 10 сільського рівня. Між тим, якщо проаналізувати діяльність СГТ у кожному окремому випадку, маємо, м'яко висловлюючись, не надто привабливу картину: по 7 СГТ, крім самого факту реєстрації громадського об'єднання, на сьогодні в історіографії відсутні відомості про напрями чи результати їхньої діяльності. Такий стан речей не дозволяє зробити об'єктивні висновки щодо результативності діяльності місцевих СГТ. Саме тому перспективним вбачаємо введення до історіографічного простору нових джерельних матеріалів, аналіз яких дозволить підтвердити або скорегувати зроблені висновки.

1. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). – К., 1995.
2. Половець В. М. Історія кооперації Лівобережної України. – К., 2001.
3. Борзненский земский экономический совет (20 апреля 1911 г.) // Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – № 5.

4. Рожновское сельськохозяйственное общество Борзненского уезда
// Селянин. – 1909. - № 6.

5. Календарь Черниговской губернии за 1902–1915 гг. – Чернигов,
1901–1914.